

В.М. Вертузіна
**ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В
ПРАКТИКУ
РОБОТИ З ДІТЬМИ З ВАДАМИ
ЗОРУ**

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського з кожним роком привертає все більше уваги наукової і педагогічної громадськості. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила науку новаторськими ідеями, а й внесла вклад як у теорію, так і практику освіти і виховання, вплинула на формування сучасної педагогічної думки. Педагог, новатор, гуманіст В.О.Сухомлинський ніс світло, яке віддавав майбутньому країни – дітям. Його ім'я знане далеко за межами України, його наукові праці й досі вказують шлях тисячам педагогів – його послідовникам. У них можна знайти відповіді на безліч запитань, які виникають у педагогів і батьків. Неординарні педагогічні ідеї й теорії Василя Олександровича можна використовувати в роботі з дітьми різного віку: чи-то дошкільник, чи старшокласник, з дітьми з різним рівнем розвитку, з дітьми з особливими потребами. Про актуальність ідей В.О.Сухомлинського на сучасному етапі свідчать творчі доробки А.Я. Розенберга, В.Я.Волошина, Л.С. Бондаря, Г.В. Калмикова, М.І. Скрипника, які, досліджуючи творчість педагога, спрямовують увагу науковців, практиків у нове русло розуміння ідей В.О.Сухомлинського щодо гуманістичної сутності дидактики, системного підходу в педагогіці,

питання міжособистісних стосунків, про саморозвиток особистості... Це ідеї, які витримали випробування життям. У педагогічній спадщині В.Сухомлинського знаходять джерела і насаги для розв'язання складних завдань виховання і навчання дітей вихователі ДНЗ. Наприклад, в ДНЗ «Ялинка» м. Бровари Київської області розроблено, апробовано й упроваджено систему роботи з вихованцями на основі педагогічних ідей великого Учителя [5]. На жаль, творчі доробки В.Сухомлинського майже не знайшли втілення в практиці роботи дошкільних навчальних закладів для дітей з патологією зору.

Розглянемо деякі напрями спадщини В.О. Сухомлинського, які можуть мати місце в роботі з дітьми даної категорії.

У наш час великого значення надається інклюзивній освіті, в основу якої покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію й забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює відповідні умови для дітей з особливими потребами. Наріжним каменем інклюзії є визнання однакової цінності для суспільства всіх його членів. Зараз вже порушується питання про впровадження новітніх форм освіти, які б надавали можливість «особливим» дітям навчатися разом зі «здоровими». Але чомусь забуваються надбання вітчизняних учених щодо спільного навчання і виховання дітей, коли в одній групі чи класі будуть навчатись діти з обмеженими можливостями і відносно здорові. Одним із таких вчених є Василь Олександрович Сухомлинський. У багатьох працях В. Сухомлинський звертався до понять «людяність», «гуманізм»,

«людинознавство», наголошуючи, що виховання гуманних почуттів слід починати з молодшого віку, адже маленькі діти досить чутливо реагують на горе інших, у них яскраво виступають такі почуття як співчуття, жаль, чуйність... Ці елементарні риси людяності, як уважав педагог, мають стати надбанням, особистим моральним багатством кожного вихованця. Сухомлинський писав про виховання гуманності, людяності через творення добра людям, про виховання в дітей співчутливого, дбайливого ставлення людини до людини, що виявляється в конкретних, практичних справах. Ці ідеї педагога можуть і повинні прорости плідними сходами якраз на сучасному етапі інтеграції нової освіти в Україні, адже в дошкільних закладах і школах у недалекому майбутньому будуть виховуватись і навчатись діти з обмеженими потребами разом з дітьми з нормальним загальним рівнем розвитку. А для цього потрібно створити умови, яких ні школа, ні ДНЗ ще не мають.

Однією з головних умов має бути чуйне людяне ставлення до цих дітей ровесників, педагогів, батьків. Турботою представників педколективу в цьому контексті стає створення особливої емоційно-когнітивної (пізнавальної) установки щодо дитини: тут має бути не стільки жалю, скільки турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з ним, з одного боку, а з другого – ставлення до нього як до рівноправного члена колективу. Такий інтегральний підхід до дитини з особливими потребами: зважання на її обмежені можливості, прийняття її такою, якою вона є, чутливість до її проблем, повага як

до особистості – усе це прояви душевної краси та сили, чинники людяних, гармонійних взаємин. Відомо, що процес формування особистості дитини з психофізичними вадами, як зазначав Л.С. Виготський, відбувається за загальними закономірностями розвитку. Однак, психосоціальний розвиток дитини з порушенням зору має свої специфічні особливості, зумовлені наслідками органічного дефекту. Л.С. Вавіна, Л.П. Григор'єва у своїх працях обстоюють думку про те, що порушення зору вносить суттєві зміни в життя людини, ускладнюючи її взаємодію з довколишнім світом. В.О. Сухомлинський пропагує систему виховання в колективі – основному соціальному середовищі, в якому виховуються потреби, розкриваються задатки, але разом з тим зберігається й індивідуальність особистості. Дитина, яка має певні проблеми в розвитку, відчуває дефіцит соціального досвіду, що призводить до незнання своїх можливостей, їх недооцінки або переоцінки, до зростання ситуативної та особистісної тривожності. І тому ідеї В.О. Сухомлинського про здатність колективу впливати на особистість і здатність особистості бути вихованою під впливом колективу є актуальною сьогодні й у роботі з дітьми з особливими потребами. Стосунки дітей з вадами зору за характером своєрідними. Про них мають знати педагоги, які працюють з ними. Чимало праць Василь Сухомлинський присвятив ролі особистості вчителя для дитини та сформулював вимоги до нього, радив уважно придивлятися до законів природного розвитку дитини, до її особливостей, нахилів. Тому,

зважаючи на сказане, можна дійти висновку, що ідеї гуманізму великого педагога мають і матимуть практичне значення для впровадження в навчально-виховний процес різних типів дошкільних навчальних закладів і шкіл.

Педагог підкреслював, що перш, ніж давати знання, треба навчити дитину думати, сприймати, спостерігати, треба знати індивідуальні особливості здоров'я. Адже від цього залежить сприймання дитиною довколишнього світу, спостереження, мислення. Діти з вадами зору мають певні особливості в розвитку пізнавальних процесів. У них увага й пам'ять спрямовані переважно на результат пізнання, а не на засіб досягнення цього результату, тобто дитині легше запам'ятати, що саме вона зробила, ніж відтворити в пам'яті або звернути увагу на те, як саме вона це зробила, в якій послідовності. Дитина з вадами зору легко і надовго запам'ятовує те, що викликало в неї підвищений інтерес, чимось вразило, було пов'язане з власними сильними переживаннями. На основі інтересу до навчальної діяльності формуються пізнавальні інтереси.

Дослідження О.В. Козлової підтверджують наведений вище факт. Вона, спираючись на ідеї В.О.Сухомлинського працює над питанням розвитку пізнавальної діяльності учнів з проблемами зору. Педагог, керуючись рекомендаціями Василя Олександровича, у своїй роботі з дітьми почала більше використовувати дослідницький підхід до вивчення матеріалу на уроках російської мови та літератури, велику увагу надає вивченню проблеми розвитку інтересу до навчання і отримує позитивні

результати, які свідчать про розумову працю дітей, у них з'явився інтерес до вивчення предмета [3]. Отже, ідеї В.О. Сухомлинського дали поштовх творчому натхненню педагога.

Актуальними є ідеї В.О.Сухомлинського щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог до зовнішніх умов життя і до режиму праці й відпочинку. Він писав, що потрібно берегти орган зору, уроки проводити в першу половину дня при природному освітленні, вказував на важливість лікарняного контролю за зором дітей; рекомендував педагогам звертати увагу на збереження зору в дітей і якщо в дитини виявляється певна патологія зору, то потрібно здійснювати заходи по зміцненню всього організму: забезпечити краще харчування, особливий режим роботи з книгою, частіші перерви, різноманітність видів розумової праці, окремим дітям потрібно дозволяти виходити серед уроків на кілька хвилин з класу.

Адже відомо, що при патології одного з аналізаторів інші мають виконувати компенсаторну функцію. Численні експерименти (Литвак О.Г., Моргуліс І.С., Солнцева Л.І.) показали, що найбільш сильний компенсаторний ефект у пізнавальній діяльності досягається при спільній діяльності аномального зору і збережених органів (дотик, нюх, слух, смак). Наші спостереження показали, що немає жорсткої, прямої залежності між станом зорових функцій дитини з порушенням зору та косоокістю і якістю сприйняття нею навколишнього світу. У деяких дітей з більш низькою гостротою зору буває запас уявлень більший, ніж у дітей з вищими показниками зору (і

навпаки). Тут ще велику роль відіграє й уміння користуватися послабленим зором та здатність включати у пізнавальний процес збережені органи відчуття (інше питання, – слабозорі діти: глибоке порушення зору завдає шкоду розвитку дитини). Діти-дошкільники з порушенням зору недостатньо володіють своїми органами чуття. Вони не вміють ще сприймати навчальний матеріал, вдивляться у нього, розглядати, вслуховуватись, виділяти кольорові, смакові, слухові властивості, часто задовольняються першими враженнями, а це призводить до неповного, не точного, а то й помилкового сприймання. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в сенсорному вихованні дітей з патологією зору слід особливу увагу звертати на формування способів і прийомів пізнавальної діяльності. І тут у нагоді стають ідеї великого педагога. В.О.Сухомлинський, проводячи екскурсії в природу, пропонував дітям доторкнутися до кори дерева, до листочка, до землі, понюхати квітку, визначити як співає вітер, як шурхотять листочки, прислухатись до тьохкання солов'я. І тоді світ для дитини відкриється в живих барвах, яскравих та трепетних звуках.

Дослідженнями доведено, що для розвитку дитини з вадами зору велике значення має розвиток слуху. Історії відомі сліпі музиканти, які не бачачи навколишнього, відчували його красу, музику оформлювали у слова, співали пісень, які радували інших. Спостереження за дітьми з патологією зору свідчать, що майже всі вони добре чують, мають розвинений музикальний слух, співають, прагнуть грати на

музичних інструментах. В.О.Сухомлинський приділяв велику увагу естетичному вихованню дітей, використовував поетичне слово, музику, спів і наголошував на впровадженні у виховання підростаючого покоління всіх подібних засобів, які позитивно впливають на формування особистості.

Розглянемо ще один аспект невичерпної, творчої спадщини великого педагога – батьківської педагогіки. А.Лазарук, досліджуючи питання актуальності батьківської педагогіки В.Сухомлинського, підтверджує, що знахідки та рекомендації великого педагога щодо сімейного виховання перевірені практикою і повинні впроваджуватись у практику життя сьогодення [4]. В.О.Сухомлинський обґрунтовує необхідність дотримання єдиних вимог сім'ї та школи до виховного процесу. У вихованні дітей з патологією зору без даного аспекту не обійтись: у педагогів і батьків має бути єдина мета: виховати здорову дитину, навчити її користуватись залишковим зором, берегти його... «Ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок не може... надолужити те, що упущено матір'ю і батьком» [6]. Але ж батьки часто бувають невідгодувані до того що їхня дитина має певні проблеми в розвитку, тому необхідна педагогічна просвіта батьків; у вихованні, як писав В.О. Сухомлинський, потрібно застосовувати і колективні, і індивідуальні форми роботи з батьками. Ця ідея є актуальною в роботі з дітьми з патологією зору: адже в кожній своїй діагноз – амбліопія чи косоокість, чи міопія. І

про особливості зору в таких дітей потрібно проводити індивідуальні бесіди з батьками. Досвід роботи педагога, описаний у його працях, показує можливість організації роботи з батьками, діти яких мають певні проблеми в розвитку.

Звернемо увагу на розкриття В.О. Сухомлинським питання підготовки дітей до школи. Ще в 1951 році, коли постало питання навчання дітей з 7 років, педагог розпочав практичну роботу з дослідження питань підготовки дітей шестирічного віку в умовах школи до навчання в першому класі. Він намагався знайти таке поєднання теорії і практики, яке найбільш повно відповідає б вимогам виховання підростаючого покоління. Розуміючи важливість питання підготовки дітей до школи, Василь Олександрович на початку 60-х років робить спробу звернути увагу Міністерства освіти республіки на цей напрям роботи. На жаль, своєчасної підтримки одержано не було. Але сьогодні показало важливість і перспективність поглядів великого педагога. Це питання є одним з найвагоміших при підготовці дітей з вадами зору до навчання в школі.

Отже, досвід В.Сухомлинського, його ідеї – це стимул до роботи талановитих педагогів, це невичерпна криниця, з якої черпають знання, а вона ними наповнюється. З якого боку ми не розглядали б спадщину великого педагога, завжди можемо знайти відповіді на безліч запитань. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, вимагають нового підходу до поглядів В.О.Сухомлинського, в основі яких

лежить довіра, відкритість, любов до дітей.

ЛІТЕРАТУРА

•*Волошина В.Я.* Гуманістична сутність дидактики В.О.Сухомлинського. Педагогіка і психологія. – К.: «Педагогічна думка», 1998.

•*Гудим І.М.* Формування невербальної комунікації засобами гри у слабозорих дошкільників. Соціально психологічні проблеми тифлопедагогіки. Зб. наук. праць. вип. 6. ч.1. – Харків, 2006.

•*Козлова О.В.* Розвиток пізнавальної діяльності учнів з глибоким порушенням зору на уроках російської мови і літератури (у світлі ідей В.О. Сухомлинського). // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Зб. наук. праць. вип. 6. ч.1. – Харків, 2006.

•*Лазарчук А.* Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського: аксіологічний ракурс проблеми // Початкова школа. – 2004. – № 5.

•*Невичерпне джерело «Чистої криниці» (за спадщиною В.Сухомлинського)./ За заг. ред. Тоцької Т.П. – К., 2007.*

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори у 5 томах – К.: «Рад. школа», 1977.

Подано до редакції 23.06.08

РЕЗЮМЕ

В статті піднімаються вопросы використання педагогических идей В.О. Сухомлинского в работе с детьми с проблемами зрения. Раскрывается актуальность идей великого педагога в современном обществе. Обращается внимание на совместное обучение и воспитание

детей с нормальным зрением и детей с проблемами зрения.

SUMMARY

The article analyses possibilities of using pedagogical ideas of V.

Suhomlynsky in work with children with bad sight. It discloses actuality of the great pedagogue's ideas in modern society, highlights cooperative education of children with normal sight and ones that have some sight diseases.